

Voorwoord

Wie ooit de trein vanaf Amsterdam naar Groningen heeft genomen, weet hoe beeldschoon het traject tussen de twee steden kan zijn. In een ongeveer twee uur durende treinreis passeert het ene na het andere landschapsschilderij langs het treinraam, van de Oostvaardersplassen tot aan de Drentsche Aa. Het is een traject dat al decennialang bekend staat om haar schoonheid. Een dusdanige inspiratiebron dat zelfs Louis Couperus er in zijn boeken over schreef: 'De weg er heen was, de mei-dagen, een idyllische schoonheid, trots het proza van een spoorreis, die in ongeveer vier uren de zo 'onbereikbare' afstand verslindt.'¹ Deze onbereikbare afstand schijnt voor veel Randstedelingen vandaag de dag nog steeds zo te voelen.

Het zijn niet alleen de idyllische landschappen die deze treinreis onvergetelijk maken. De aankomst is namelijk evenals de treinreis van sprookjesachtige aard. Het omvangrijke station van de stad, dat in de volksmond ook wel 'Hoofdstation' wordt genoemd, ademt een sfeer van vervlogen tijden. Als een tijdmachine neemt het gebouw je mee naar het einde van de negentiende eeuw, naar de ambivalente houding van de *Fin de siècle*. Waar renaissance- en gotische stijlelementen met elkaar zijn vermengd tot een bijna onmogelijke emulsie van Italiaans classicisme en West-Europese barbarij.² Het zou dan ook niet vreemd zijn als een dame in middagjapon met tournure, hoed en handschoenen de hoek om komt lopen. Zonder nog maar één stap in de stad Groningen te hebben gezet is de belevenis nu al uitzonderlijk.

Eenmaal het Hoofdstation uitgelopen richting het centrum, nadert men dit centrum vanuit dezelfde richting als de bisschop van Münster tijdens het Beleg van Groningen in 1672. De herdenking en viering van het eind van deze belegering — het Gronings Ontzet — noemen de Groningers ook wel Bommen Berend, verwijzend naar de toenmalige agressor: bisschop Bernhard von Galen. Met zwaar geschut deed hij een onsuccesvolle poging de stadsmuren te doorbreken, vandaar zijn bijnaam. De stadsmuren zijn er helaas niet meer, maar wie het verhaal kent zal de stad nooit meer op dezelfde manier binnenlopen.

De enige manier waarop de binnenstad zich nu nog kan afsluiten is door al haar bruggen te vernietigen, maar liefst veertien in totaal. Eén van die veertien ligt tussen het centrum en het Hoofdstation in en is vernoemd naar wellicht een van de bekendste Groningers: Hendrik Nicolaas Werkman. Zijn

levensverhaal is fascinerend en tragisch tegelijkertijd.

Omdat zijn vader op jonge leeftijd kwam te overlijden, verhuisde Werkman vanuit zijn geboorteplaats Leens naar Groningen. Hier begon hij een kleine drukkerij en werkte hij zich langzamerhand op tot gerenommeerd drukker en kunstenaar. Hij sloot zich later aan bij de Groningse avantgardistische kunststroming *De Ploeg*. Binnen deze tegendraadse kunstbeweging experimenteerde hij veelvuldig met verschillende druktechnieken. Hier ontwikkelde hij zijn eigen markante stijl. Zijn leven eindigde helaas op tragische wijze: hij werd drie dagen voor de bevrijding van Groningen door de Duitsers gefusilleerd. Werkman leverde namelijk in bedekte termen kritiek op het naziregime tijdens de oorlog. Het is daarom absoluut terecht dat de meest bewandelde brug tussen het Hoofdstation en het centrum zijn naam draagt.

Een andere, minder bekende Groninger, ondanks zijn legendarische verhaal, is Gruno. Over het ontstaan van de stad Groningen doen meerdere verhalen de ronde, maar de ontstaansmythen over de in ballingschap gevluchte Trojanen — zoals zoveel Europese steden die hebben — zijn toch het meest bekend. Net zoals in het Romeinse verhaal van Romulus en Remus zouden ook in Groningen twee figuren van Trojaanse afkomst zijn beland. Deze broers zouden, in tegenstelling tot Romulus en Remus, directe bannelingen van na de Trojaanse Oorlog zijn geweest. Eén van hen, Gruno genaamd, zou op de locatie van de huidige stad een fort hebben gebouwd en daarmee dus de officiële stichter van Groningen zijn. Dit verhaal is uiteraard zeer dubieus, aangezien het is opgesteld in de zestiende eeuw toen Groningen zich tegenover haar concurrenten als waardige stad wilde profileren.³

Dat Groningen een waardige stad is, hoeft tegenwoordig niet meer te worden bewezen. 'Stad' is de grootste van Noord-Nederland, heeft daardoor een onmisbare centrumfunctie en beschikt bovendien al ruim vier eeuwen over haar Rijksuniversiteit. Het omliggende platteland — de Ommelanden — geniet echter minder aanzien. Dit is niet alleen iets van recente jaren, maar gaat terug tot de langdurige historische rivaliteit tussen Stad en Ommeland. Vooral in de late middeleeuwen lagen deze geregeld met elkaar overhoop. Waar de opkomende stad haar invloed probeerde uit te breiden over het omliggende platteland, trachtten de Ommelanden juist hun autonomie te bewaren om te voorkomen dat de bemoeizuchtige stadstaat hen politiek en economisch tot achterland zou reduceren. Een bekend conflict was het gesteggel over de stapelrechten. Dit recht bepaalde dat handelswaar die langs een stad werd vervoerd eerst in de stad moest worden opgeslagen. In

het jaar 1473 eigende de stad zich de stapelrechten over het graan van de Ommelanden toe. De Ommelanden bleken niet opgewassen tegen de stad.

De tegenstelling was ook duidelijk zichtbaar tijdens de Nederlandse Opstand tegen de Spaanse koning. Hoewel de Ommelanden zich rond 1580 goed en wel achter de opstandelingen hadden geschaard, dacht het stadsbestuur haar oude rechten en invloed toch beter te kunnen bewaren door voor Spanje te kiezen. Het leidde uiteindelijk tot de Reductie van Groningen in 1594, waarbij de stad door het leger van prins Maurits werd ingelijfd bij de Nederlandse Republiek. Dit ging gepaard met een — voor de Ommelanden juist ongewenste — gedwongen samenvoeging van 'Stad en Lande' tot één gewest. Binnen deze voorloper van de latere provincie Groningen wist de stad haar dominante positie te behouden en haar invloed over de Ommelanden te doen blijven gelden.⁴

Toch hoeven de Ommelanden vandaag de dag absoluut niet onder te doen voor de stad. Van de harde rivaliteit uit het verleden is weinig sprake meer en de gemiddelde Groninger zal juist eerder geneigd zijn om Stad én Ommeland als één *pronkjewail* te koesteren. Want ook de Ommelanden hebben veel te bieden. Het landschap, de vele pittoreske wierden en de vaak zeer oude dorpen kunnen zich op hun eigen manier meten met alles dat de stad aan schoonheid te beiden heeft en zijn soms misschien wel van een nog sprookjesachtiger aard. Te denken valt aan de vele middeleeuwse dorpskerkjes, waar de dikke tufstenen muren mensen door de eeuwen heen hebben beschermd tegen externe gevaren, met kleine vensters zulk schaars licht doorlaten dat het wel goddelijk moet zijn.

Naast deze kerkjes hebben de Groningse herenboerderijen en borgen eveneens hun stempel op het Groningse platteland gedrukt. Hun negentiende-eeuwse eigenaren bezaten dusdanig veel grond en kapitaal dat ze de landerijen niet meer zelf hoefden te bewerken. In plaats daarvan huurden ze arbeiders in met weinig tot geen eigen landbezit. De tijd die herenboeren overhielden, spendeerden ze niet alleen aan het bekleden van functies in de lokale, regionale en nationale politiek, maar ook aan culturele zaken en het verfraaien van hun bijna kasteelachtige huizen. Zo zijn sommige herenboerderijen compleet omringt met slingertuinen in Engelse landschapstijl. In de gemeente Oldambt staan veel van deze herenboerderijen nog overeind. Er is veel te doen rondom de geschiedenis van de herenboeren, aangezien het nieuwe geld hen geregeld naar het hoofd steeg. Ook hier lijkt weer sprake van een soort maatschappelijke tweedeling; die tussen de landarbeider en de herenboer.

De dynamische geschiedenis van de stad en de provincie, alsook onze eigen verbondenheid met deze omgeving, heeft de redactie van *Groniek* ervan overtuigd Groningen als uitgangspunt te nemen voor dit speciale dubbelnummer. Net zoals de andere nummers heeft dit nummer een themagedeelte en een supplementsgedeelte, maar omdat het een dubbelnummer betreft heeft het bijna twee keer zoveel artikelen. Kortom, twee keer zoveel leesplezier! Het themagedeelte opent met een artikel van Richard Paping over het Groningse beklemrecht. Zijn artikel gaat dieper in op de totstandkoming van de Groningse herenboeren. Door de ontwikkeling van het Groningse beklemrecht te analyseren laat Paping zien wat de langetermijnevolgen voor de Groningse maatschappij waren. Hij richt zich daarbij voornamelijk op de kleistreken langs de lange kust van het noorden en oosten van de provincie. Aansluitend maakt hij een korte vergelijking met de aangrenzende provincies Friesland en Drenthe.

In het tweede artikel doet Beno Hofman een boekje open over de geschiedenis van de Groningse wijk de Hortusbuurt. Van deze wijk werd aangenomen dat zij pas in 1620 onder de naam 'Nieuwe stadt' was gebouwd. Hofman toont daarentegen aan dat er reeds voor dit jaartal sprake was van een stadswijk, aangezien er toen al een fors aantal huizen stond. Naast deze openbaring heeft de wijk een unieke band met de Rijksuniversiteit. Hierna volgt Maarten Duijvendak met zijn artikel over de geschiedenis van het oosten van de provincie Groningen. Na een prachtige fietstocht door dit deel van de provincie vroeg hij zich af welke continuïteit er bestaat in de verhouding tussen Oost-Groningen en de stad, met name als het gaat om energiewinning. Centraal staat de eeuwenoude centrum-periferie relatie tussen respectievelijk de stad en Oost-Groningen.

Het vierde artikel, van Adrie van der Laan, gaat over de wereldberoemde Groninger en humanist Rodolphus Agricola Gauronicus, ook wel bekend als Roelof Huisman. Van der Laan neemt de lezer mee naar de Renaissance en laat zien wat Agricola allemaal heeft bijgedragen en betekend in deze periode in de geschiedenis. Lieuwe Mulder vertelt vervolgens in het vijfde artikel over de sloop van het voormalige Harmoniegebouw in Groningen. De locatie fungeert tegenwoordig als onderdeel van de Rijksuniversiteit, maar huisde vroeger een van de beste muziekzalen van het land. Het zesde artikel, door Nienke Bleker, geeft een kijkje in de geschiedenis van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen (NBvP). De periode waar ze zich op focust is de jaren vijftig, aangezien deze vaak als een conservatieve periode wordt bestempeld. In haar artikel toont ze door middel van een uitvoerige analyse

over Afdeling Groningen van de NBvP aan dat deze vijftiger jaren lang niet altijd zo conservatief waren.

Het zevende artikel, door Mans Schepers en Bas Borsje, betreft de geschiedenis van Groningen als kustgebied. In hun artikel gaan ze in op de verschillende manieren waarop bewoners van het Groninger kustgebied in het verleden omgingen met veranderingen. Deze inzichten uit het verleden zijn één van de bouwstenen waarmee het kustlandschap klimaatbestendig kan worden gemaakt. Het achtste en daarmee laatste thema artikel van dit speciale nummer bouwt hier deels op voort. In dit artikel laat Reinder Klinkhamer namelijk de evolutie zien van de sociale dynamiek binnen twee laat-middeleeuwse Ommelander waterschappen.

De supplementsrubrieken zijn dit keer gevuld met een Levend Verleden en Persoonlijkheden en beginnen zoals gewoonlijk met een Hoog van de Toren. Hierin pleit Gijs Hoekstra voor een alternatieve manier van onderwijzen over onderdrukte groepen in de koloniale geschiedenis. In de rubriek Levend Verleden analyseert Peter van Dam de misvattingen rondom eerlijke handel (*fair trade*) en de geschiedenis daarvan. In de rubriek Persoonlijkheden vertelt Anneke Ribberink de geschiedenis van één van Nederlands bekendste politici: Marga Klompé. Als eerste vrouwelijk minister was en is zij een veelvuldig genoemd rolmodel en heeft ze een weg gebaand voor vrouwelijke politici en ministers na haar. Het supplementsgedeelte sluit zoals gewoonlijk af met twee boekrecensies.

De redactie van *Groniek* wenst u veel leesplezier toe.

Noten

1. Louis Couperus, *Op Reis* (Antwerpen/Utrecht: L. J. Veen B.V., 1981), 204.
2. 'Gotiek' werd voor het eerst genoemd door Giorgio Vasari. In zijn werk uit 1505 *Le vite de più eccellenti Archetti* schreef hij over de spitste bogen en gewelfde plafond als barbaars en monsterlijk. Hij verwees hiermee geregeld naar de Goten of zoals hij het zelf noemde 'Stile Gotico'.
3. Martin Hillenga, "Gruno," *Levend Erfgoed Groningen*, <https://www.levenderfgoedgroningen.nl/alle-verhalen/gruno>.
4. James Kennedy, *Een Beknopte Geschiedenis Van Nederland*, vertaling door Simone Kennedy-Doornbos, (Amsterdam: Prometheus, 2017), 120-122.